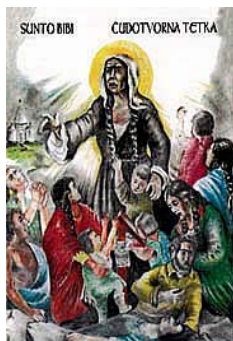

ERRC

Bibija

Eureka

Ženski prostor

Pisani komentari Evropskog centra za romska prava, Bibije, Eureka i Ženskog prostora

u vezi Republike Srbije

**na razmatranje
Komitetu Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena
na njegovoj 38. sesiji.**

Uz finansijsku podršku
Programa za javno zdravlje Instituta za otvoreno društvo

 OPEN SOCIETY INSTITUTE
Public Health Program

---

1. Pregled

- 1.1 Evropski centar za romska prava (European Roma Rights Centre – ERRC)¹, Bibija², Eureka³ i Ženski prostor⁴ (u daljem tekstu „partneri”), uz finansijsku podršku Programa za javno zdravlje Instituta za otvoreno društvo (Public Health Program, Open Society Institute), zajednički predaju ovaj paralelni izveštaj Komitetu Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena (u daljem tekstu: „Komitet”), sa komentarima na Inicijalni izveštaj Republike Srbije (u daljem tekstu: „Srbija”), podnesen po članu 18. Konvencije Ujedinjenih nacija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (u daljem tekstu „Konvencija”).
- 1.2 Ovaj podnesak se zasniva pre svega na istraživanju koje su partneri, zajedno sa konsultantkinjama i šest Romkinja istraživačica, sprovedi na temu situacije Romkinja u Srbiji. Ako nije drugačije naznačeno, reference na istraživanje u ovom izveštaju odnose se na rezultate ovog istraživanja.
- 1.3 Romkinje se u Srbiji suočavaju sa ozbiljnim problemima vezanim za njihov status u društvu, kao i domaće/porodično okruženje. Diskriminacija u pristupu obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i problemi vezani za nasilje su neki od glavnih problema Romkinja u Srbiji. Potreba za specifičnim „izveštajem iz senke” o problemima Romkinja u Srbiji proističe iz skoro potpunog ignorisanja Romkinja u državnom izveštaju,⁵ i pored brojnih indikacija da Romkinje spadaju u najugroženije grupe u zemlji.
- 1.4 Srbija je 2005. godine pristupila Dekadi inkluzije Roma (2005-2015).⁶ U okviru ove inicijative, Srbija je u januaru 2005. usvojila četiri Nacionalna akciona plana (NAP) koji postavljaju specifične ciljeve i indikatore u oblastima stanovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanja i obrazovanja. Međutim, u akcionim planovima je vrlo malo pažnje posvećeno specifičnoj situaciji Romkinja. U martu 2005. je napisan nacrt NAP za Romkinje na inicijativu

---

¹ **Evropski centar za romska prava (European Roma Rights Centre – ERRC)** je međunarodna organizacija koja se bavi pravom javnog interesa i raznim aktivnostima čiji je cilj borba protiv antiromskog rasizma i kršenja ljudskih prava Roma. ERRC pristup naročito uključuje stratešku litigaciju, međunarodno javno zastupanje, istraživački rad, razvoj javnih politika, i obuku romskih aktivista. ERRC je saradni član Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava (International Helsinki Federation for Human Rights) i ima konsultativni status pri Savetu Evrope, kao i Ekonomskom i socijalnom veću Ujedinjenih nacija.

² **BIBIJA – Romski ženski centar** (1998) je nevladina organizacija koja radi na ostvarivanju ljudskih prava Romkinja i poboljšanju njihovog društvenog položaja u Srbiji. Bibija pruža psihosocijalnu i pravnu pomoć, širi informacije kroz dvojezične štampane materijale i podržava aktivizam Romkinja kroz razvoj obuke i javno zagovaranje na državnom i međunarodnom nivou.

³ **Eureka** (2005) je neprofitna, nevladina, nepolitička građanska organizacija koju su osnovale Romkinje iz Sombora i Subotice sa ciljem da ojačaju ekonomsku nezavisnost Romkinja time što će podići njihove obrazovne, društvene i zdravstvene standarde na viši nivo, i da poboljšaju opšti životni standard Romkinja u celokupnoj sferi društvenog života.

⁴ **Ženski prostor** je romska ženska organizacija iz Niša koja je osnovana sa ciljem da ojača Romkinje time što će biti ravnopravan partner u svim procesima donošenja odluka koje se tiču Romkinja i u pitanjima koja su bitna za Romkinje.

⁵ Dostupan na internetu na adresi: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw38/reports/serbiaE.pdf>.

⁶ Više informacija o Dekadi za inkluziju Roma može se naći na internetu na adresi: <http://www.romadecade.org>.

Sekretarijata za Romsku nacionalnu strategiju koji je radio u okviru bivšeg Ministarstva za ljudska i manjinska prava, u saradnji sa romskim aktivistkinjama, Savetom za rodnu ravnopravnost i donatorskim organizacijama; međutim, do kraja februara 2007. ovaj plan još uvek nije bio usvojen.⁷

- 1.5 Kršenja ljudskih prava Romkinja su pogoršana nizom faktora kao što su izolacija, siromaštvo, nepismenost, nedostatak vlasništva nad imovinom,⁸ neposedovanje ličnih dokumenata ili čak državljanstva, između ostalog. Romkinje koje trenutno žive u Srbiji kao interno raseljena lica (IRL) sa Kosova ili koje su nedavno vraćene u Srbiju iz zapadnoevropskih zemalja, naročito Nemačke, takođe žive u veoma teškim okolnostima.
- 1.6 Istraživanje na kome je zasnovan ovaj izveštaj potvrdilo je da je višestruka i/ili intersekcionalna diskriminacija Romkinja primetna u Srbiji. To je naročito zabrinjavajuće ako se uzme u obzir da Vlada Srbije, do danas, nije usvojila sveobuhvatan antidiskriminacijski pravni okvir putem koga bi Romkinje mogle ostvariti svoja prava i/ili suprotstaviti se kršenjima prava ako do toga dođe.
- 1.7 Ovaj izveštaj ne predstavlja sveobuhvatnu analizu svih pitanja sa kojima se suočavaju Romkinje u Srbiji. Cilj ovog izveštaja je da naglasi neke za Romkinje ključne oblasti vezane za prava koja su zaštićena Konvencijom. Partneri se nadaju da će ovaj izveštaj pomoći Komitetu da na kompletan i reprezentativan način proceni pitanja vezana za Konvenciju, kao i da pruži sugestije za moguće preporuke Komiteta za Vladu Srbije.

2 Sažetak:

- Životni uslovi Roma u Srbiji su ekstremno neadekvatni što je rezultat ispodstandardnih uslova stanovanja i siromaštva.
- Romkinje u Srbiji u mnogim slučajevima nemaju lične dokumente. Ovo je naročito slučaj sa izbeglicama, IRL i povratnicama, i predstavlja veliku prepreku za ostvarivanje socijalnih i ekonomskih prava.
- Među izabranim funkcionerima u Srbiji skoro da nema Romkinja.
- Javna politika i strategije koje su do sada usvojene od strane Vlade Srbije sa ciljem da se poboljša socioekonomski položaj Roma su se za sada pokazale kao neadekvatne za Romkinje i vrlo često im nedostaje rodna perspektiva koja uzima u obzir specifičnu situaciju i potrebe Romkinja.

▪ Nasilje nad ženama

Nasilje nad Romkinjama je sistematsko i rasprostranjeno, i do nasilja dolazi i u okviru romske zajednice i van nje.

---

⁷ Program Ujedinjenih nacija za razvoj (United Nations Development Programme). *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*. Beograd, jun 2006. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.undp.org.yu/tareas/policy/vulnerability%20report%20eng.pdf>.

⁸ Prema Rodnom barometru, samo 7% svih žena u Srbiji ima registrovane nekretnine na svoje ime. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.awin.org.yu/images/pdf/RodniBarometar.pdf>.

Nasilje je pogoršano nedostatkom poverenja između Romkinja i policije, čiji je rezultat izuzetno nizak broj prijavi slučajeva nasilja od strane žrtava, i neaktivnošću policije kada im se takvi slučajevi prijave. Romkinje koje prijave takve slučajeve ponekad se suoče sa daljim maltretiranjima od strane policije i/ili nasilnika.

Izvan romske zajednice, nasilje obično uzima oblik neonacističkih napada. Izvršioци takvih napada veoma retko bivaju kažnjeni, a romske žrtve retko dobijaju adekvatnu nadoknadu.

U okviru romske zajednice, nasilje nad ženama često ima oblik nasilja u porodici. Prema rezultatima našeg istraživanja, 75% žena koje su odgovorile na pitanja o nasilju priznalo je da su bile žrtve nasilja u porodici u nekom periodu svog života. Najčešće pominjani oblici nasilja u porodici su fizička i verbalna maltretiranja od strane članova porodice.

Romkinje žrtve nasilja u porodici retko kada traže medicinsku pomoć za povrede jer se stide i ne žele da zdravstvenim radnicima otkriju da je nanosilac povreda član porodice. Država nije stvorila adekvatno okruženje u kome žrtve nasilja nad ženama mogu da svedoče, niti je stvorila efikasnu mrežu podrške kroz koju bi takve žrtve mogle da dobiju pomoć i prijave slučajeve nasilja.

Kriterijumi za prijem u neke sigurne kuće koje finansijski podržava država indirektno diskriminišu Romkinje i praktično dovode do toga da Romkinje u te sigurne kuće ne primaju.

Visoka stopa nasilja nad Romkinjama često je povezana sa nedostatkom alternativnog stanovanja, obrazovanjem i zapošljavanjem.

▪ **Obrazovanje:**

Romkinje se suočavaju sa nizom prepreka u pristupu obrazovanju što se vidi u višim stopama nepismenosti među Romkinjama u poređenju sa Romima i znatno višim stopama nepismenosti u poređenju sa neromima i neromkinjama.

Prepreke sa kojima se Romkinje obično suočavaju zasnivaju se na visokim stopama siromaštva i patrijarhalnoj tradiciji, čiji je rezultat da se od romskih devojčica i devojaka puno ređe očekuje da završe školu. Romske devojčice su od ranog doba opterećene obavezama u porodici. Pored toga, tradicija testiranja devičanstva često je razlog da devojčica bude ispisana iz škole kada dođe do puberteta, da bi se ograničio njen kontakt sa dečacima u školi.

Ove prepreke su pogoršane čestim upisom romske dece u specijalne škole za mentalno zaostalu decu. Romska deca su često pogrešno smeštena u takve škole zbog neodgovarajuće kategorizacije od strane medicinskih komisija i nedostatka ekonomskih mogućnosti koje primoravaju romske roditelje da decu šalju u specijalne škole jer pohađanje takvih škola iziskuje manje troškova.

Neposedovanje ličnih dokumenata i prijave boravka koji su potrebni za upis u školu su osnovne prepreke u pristupu romske dece obrazovanju.

U nekim redovnim školama romska deca su segregisana po etničkoj osnovi u razrede koje pohađaju samo romska deca. U drugim slučajevima, oni moraju da sede u zadnjem redu čime su fizički odvojeni od ostalih učenika.

Romska deca su često žrtve nehumanog i ponižavajućeg tretmana u obliku verbalnog i fizičkog maltretiranja na rodnoj i etničkoj osnovi od strane ostale dece i nastavnika.

Ovakva praksa se retko kažnjava od strane nastavnika ili drugog službenog osoblja, čak i kada je romski roditelji prijave.

Jezičke barijere i nedostatak pozitivnih uzora su veoma prisutni u velikom delu romske zajednice a njihov rezultat su nove prepreke za obrazovanje romskih devojčica.

- **Zapošljavanje:**

Istraživanje koje su partneri sprovedeli ukazuje na to da veliki broj Romkinja nema pristup formalnom zapošljavanju zbog niskog nivoa obrazovanja, kao i direktne i indirektno diskriminacije od strane poslodavaca.

Kada traže posao, Romkinje su žrtve direktne diskriminacije u procedurama zapošljavanja.

Zaposlene Romkinje su takođe prijavile slučajeve diskriminacije na nacionalnoj osnovi na radnom mestu.

Veliki broj Romkinja nema nikakvo socijalno osiguranje i njihov je položaj po pitanju zaposlenja izuzetno nesiguran jer se bave sivom ekonomijom.

- **Zdravlje:**

Zdravstvena situacija Romkinja je znatno lošija nego kod opšte populacije zbog neadekvatnih životnih uslova – kao što su ispodstandardni uslovi stanovanja, ekstremno siromaštvo, i nepovoljan položaj Romkinja u okviru domaćinstva.

Romkinje nailaze na prepreke u pristupu zdravstvenoj zaštiti jer nemaju lične dokumente, zdravstveno osiguranje ili zdravstvene knjižice. Sa Romkinjama izbeglicama, IRL i povratnicama je to naročito slučaj.

Romkinje se suočavaju sa nehumanim i ponižavajućim tretmanom na nacionalnoj osnovi od strane doktora i ostalog zdravstvenog osoblja zbog čega im se nekada i ne pruži medicinski tretman.

Diskriminacija Romkinja u području zdravstvene zaštite je naročito vidljiva u oblasti reproduktivnog i porodijskog zdravlja kao i hitne pomoći, jer su ovo najčešće korištene zdravstvene usluge.

3 Metodologija:

3.1 U svetlu izuzetnog nedostatka informacija o Romkinjama u dokumentu koji je Vlada predala Komitetu na razmatranje i procenu o poštovanju Konvencije, partneri su obavili istraživanje sa ciljem da prikupe relevantne materijale i dostave ih Komitetu na razmatranje.

3.2 Terensko istraživanje sprovedeno u svrhu pripremanja ovog paralelnog izveštaja je sproveo tim od šest Romkinja.⁹ Partneri i istraživački tim zajedno su napisali ovaj paralelni izveštaj,¹⁰ a u procesu nastanka izveštaja konsultovali su i druge ženske organizacije i aktivistkinje u Srbiji sa ciljem da steknu široku sveobuhvatnost podataka, kao i da postignu sintezu informacija i izbegnu ponavljanje informacija.

---

⁹ Svetlana Ilić, Ilona Kovacs, Piroška Kovacs, Vera Kurtić, Marija Manić i Maja Saitović.

¹⁰ Ovaj paralelni izveštaj napisala je Ostalinda Maya u saradnji sa Tara Bedard i u konsultaciji sa Tatjanom Perić.

- 3.3 Obavljeno je 198 intervjua sa osobama uzrasta od 13 do 65 godina koje su se same izjasnile kao Romkinje. Za vođenje intervjua korišten je istraživački upitnik, koji se fokusirao na bračni status, pitanja vezana za obrazovanje (njihovo, kao i njihove dece), zapošljavanje, zdravstvenu zaštitu i bolesti, lične isprave i nasilje u porodici.¹¹
- 3.4 Terensko istraživanje je obavljeno tokom decembra 2006. i januara 2007. Intervjui sa Romkinjama su vođeni u tri područja zemlje: okolina Subotice i Sombora na severu; u Beogradu i okolini u središnjem delu zemlje; i u Nišu i okolini na jugu.
- 3.5 Partneri su svesni ograničenja koje imaju istraživanja zasnovana na intervjuima. Međutim, istraživanje geografski pokriva velik deo Srbije, i uključuje područja sa značajnom romskom populacijom. Uzorci iz kojih su partneri izvukli zaključke pružaju kvalitativne podatke i predstavljaju važan izvor informacija o Romkinjama u Srbiji.
- 3.6 Pored terenskog istraživanja, partneri su uzeli u obzir i druge skorašnje analize i rezultate istraživanja o Romima u Srbiji (kao što su prethodni izveštaji UNDP, UNICEF, i domaćih organizacija iz građanskog društva).¹² Partneri su se takođe pozvali na sopstveni opsežan rad i iskustvo sa Romkinjama u Srbiji, kao aktivistkinje i kao istraživačice.

4 Uvod:

- 4.1 Prema službenom popisu iz 2002, 108.193 Roma živi u Srbiji, što čini 1,44% ukupnog stanovništva. Informacije iz nevladinog sektora govore da je broj Roma u Srbiji i do pet puta veći.¹³
- 4.2 Među izabranim funkcionerima na državnom nivou u Srbiji nema Romkinja. Nadalje, partnerima su poznata samo tri slučaja Romkinja koje u Srbiji rade u sferi državne uprave: Slavica Vasić, asistentkinja u Sekretarijatu za romsku nacionalnu strategiju u okviru Agencije za ljudska i manjinska prava; Jelena Jovanović, službenica Sekretarijata za nacionalne manjine Autonomne Pokrajine Vojvodine; i Vesna Acković, savetnica u Ministarstvu prosvete i sporta Republike Srbije.¹⁴ Partneri takođe moraju da primete da su sve tri žene zaposlene na mestima koja su specifično vezana za romska pitanja u Srbiji.
- 4.3 Prema UNDP izveštaju iz 2006, „bez obzira na to koje merilo siromaštva odaberemo da iskoristimo, jasno je vidljivo da je viši rizik od siromaštva među izbeglicama i IRL, i naročito

---

¹¹ Zbog vremenskih ograničenja, istraživačice u nekim slučajevima nisu mogle da prođu kroz sve oblasti upitnika ili su morale da se skoncentrišu na jednu određenu oblast, ako je to zahtevalo iskustvo intervjuisane osobe, zbog čega broj osoba intervjuisanih u okviru svake oblasti nije jednak.

¹² Kao na primer Mitro, Veronika. *Nevidljive*, Srbija, 2004, dostupno na internetu na adresi: http://www.siyanda.org/docs/serbia_romaniwomen.pdf, i izveštaji Centra za prava manjina iz Beograda, dostupni na internetu na adresi: http://www.mrc.org.yu/index_e.php?sta=prva&jezik=engleski.

¹³ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Centar za istraživanje etniciteta. 2002. *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, str. 14.

¹⁴ Perić, Tatjana. *Addressing gender inequality in the Decade of Roma Inclusion: The case of Serbia*, European Union Accession Monitoring Program (EUMAP), Budimpešta, septembar 2005.

Romima, u odnosu na domicilne nerome.”¹⁵ Nivo siromaštva Romkinja je viši vizavi i muškaraca Roma i većinskog stanovništva. Isti UNDP izveštaj pokazuje da je 41% ispitanih Romkinja zarađivalo manje od 30 evra mesečno, dok je samo 20% muškaraca Roma spadalo u istu kategoriju prihoda.

4.4 Životni uslovi u mnogim romskim naseljima u Srbiji izuzetno su neadekvatni, i nedostaje čak i najosnovnija infrastruktura. Stanovanje mnogih Roma u pravnom smislu nema trajan karakter, a njihovim kućama nedostaju osnovni uslovi kao što su grejanje i izolacija, kanalizacija, tekuća voda. Ovakvu situaciju dalje pogoršava činjenica da su ove zajednice često veoma udaljene od javnih službi i mogućnosti za obrazovanje i zapošljavanje. Vrlo često su stambeni uslovi tako loši da predstavljaju rizik po javno zdravlje. Kako Romkinje provode više vremena kod kuće nego muškarci Romi, one su više izložene zdravstvenim rizicima koji proističu iz ispodstandardnih životnih uslova.

4.5 Neposredovanje ličnih isprava i prijave boravka je problem u Srbiji, posebno među etničkim manjinama. Naročito je neposredovanje tih isprava visoko među Romima, pogotovo izbeglicama, IRL i povratnicima, kao i Romima koji žive u ilegalnim naseljima.¹⁶ Romska zajednica je jedna od grupa koje su najviše pogođene problemom nemanja prijave boravka. Od 115 intervjuisanih Romkinja, 87 je prijavljeno da živi u svom domaćinstvu, 24 nisu uopšte prijavljene, dok su 4 žene prijavljene da žive u drugom domaćinstvu. Zbog toga mnoge Romkinje ne mogu da ostvare pristup osnovnim ljudskim pravima, kao što su obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvena zaštita i stanovanje.

4.6 Visok nivo rasizma i diskriminacije Roma u Srbiji utiče na način na koji državne institucije i državni službenici na svim nivoima rešavaju romska pitanja u svojim oblastima. To posledično utiče na mogućnost da Romkinje na jednakoj osnovi ostvaruju svoja osnovna ljudska prava.

4.7 Dok državni službenici u Srbiji usvajaju strategije i javnu politiku za inkluziju Roma, realnost na terenu za mnoge Romkinje jeste da Vlada ne ispunjava svoje obaveze kroz akciju i da se, u nekim slučajevima, ne ponaša u skladu ni sa sopstvenom retorikom. U suštini, većina strategija i programa je rodno neutralna i ne uzima u obzir specifične potrebe Romkinja.

5 Preporuke:

5.1 Partneri preporučuju Komitetu da Vladi Srbije preporuči sledeće neophodne mere da bi se počela rešavati zabrinjavajuća situacija Romkinja u Srbiji:

- U bliskoj saradnji sa romskim nevladinim organizacijama i drugim akterima, i uzevši u obzir postojeće relevantne podatke, sistematski sakupljati podatke razdvojene po polu i etnicitetu u oblastima bitnim za socijalnu inkluziju Romkinja, i objavljivati ih u obliku lako razumljivom za javnost;
- Preduzeti konkretne i efikasne korake da se spreči višestruka i/ili intersekcionalna diskriminacija Romkinja;

---

¹⁵ UNDP. 2006. *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih u Srbiji*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.undp.org.yu/tareas/policy/vulnerability%20report%20eng.pdf>.

¹⁶ Za više informacija o neposredovanju ličnih dokumenata videti: Antić, Petar. *Romi i pravo na pravni subjektivitet u Srbiji*. Dostupno na internetu na adresi: http://www.mrc.org.yu/publikacije/pub_e_11.pdf.

- Sprovesti sveobuhvatno istraživanje o višestrukim oblicima diskriminacije Romkinja sa ciljem da se poboljša njihov socioekonomski status i da im se obezbedi pristup obrazovanju i zdravstvenoj nezi kao preduslov za zapošljavanje;
- Bez oklevanja, usvojiti sveobuhvatan antidiskriminacijski zakon, usklađen sa pravom Evropske zajednice, koji će se naročito baviti efektima višestruke diskriminacije žena iz manjinskih grupa; posebne napore treba uložiti da se stvore mehanizmi koji će obezbediti stvaran i efikasan pravni lek u slučajevima diskriminacije Romkinja, uključujući efikasne sankcije protiv počinitelaca koje će ih odgovoriti od budućih prekršaja, i adekvatne odštete za žrtve;
- Obezbediti da svi postojeći zakoni i javna politika – kao i budućí zakoni i politike – budu adekvatno odgovorni za rodnu jednakost i uključe provizije za sprečavanje i prevazilaženje višestrukih prepreka koje stoje pred članicama manjinskih grupa pri ostvarivanju njihovih osnovnih ljudskih prava;
- Osobe koje misle da su diskriminisane treba ohrabriti da ulože žalbe, na primer kroz podizanje svesti o pravu da se traži kompenzacija i o korištenju mehanizama koje nude specijalizovana tela, uz garancije da zbog pritužbe neće doći do kršenja poverljivosti postupka. Mehanizmi za podnošenje žalbi treba da se vode principom „obrnuto g tereta dokazivanja”, čime se primarna odgovornost za pružanje dokaza o tome da li je prekršen princip jednakog tretmana stavlja na prekršioce a ne na žrtve;
- Bez oklevanja, usvojiti i sprovesti mere, uključujući (ali ne ograničavajući se samo na) pravila ponašanja i procene radnih sposobnosti, da bi se sprečio diskriminatoran i degradirajući tretman Romkinja od strane državnih službenika, uključujući nastavnike, doktore, zdravstvene radnike, policijske službenike, i druge službenike koji sprovode zakone;
- Obezbediti značajno učešće Romkinja u relevantnim procesima donošenja odluka koje se tiču romske zajednice;
- Aktivno zapošljavati Romkinje u državnoj administraciji;
- Pružiti mogućnosti za samozapošljavanje putem dobijanja kredita za pokretanje malih poslova. Kriterijumi za dobijanje kredita moraju uzimati u obzir situaciju u kojoj se nalaze Romkinje.
- Preduzeti sve neophodne korake, strateške i finansijske, da se poboljšaju oni stambeni uslovi romskih porodica koji imaju negativan uticaj na zdravlje romskih žena i dece;
- Bez oklevanja, zaustaviti sve javne politike i prakse prisilnih deložacija Roma i naći rešenje za žrtve deložacija, u skladu sa obavezama Srbije po međunarodnom pravu;
- Preduzeti mere, na primer organizovati treninge, da se poveća svest Romkinja o pravu na imovinu i olakšati proces registracije imovine u vlasništvu Romkinja;
- Preduzeti sve odgovarajuće mere da se pomogne svim Romkinjama, uključujući izbeglice i interno raseljena lica, naročito sa Kosova, da dobiju neophodne lične dokumente i državljanstvo;
- Ustanoviti službu koja će davati državljanstvo Romkinjama i njihovoj deci, u saradnji sa nevladinim organizacijama Romkinja koje dobro poznaju romsku zajednicu;
- Organizovati kampanje o pravu na glasanje za Romkinje;
- Promovisati Romkinje i ljudska prava žena u medijima na srpskom i romskom jeziku;
- Organizovati kampanje u romskim zajednicama na kojima će se govoriti o ravnopravnosti muškaraca i žena na način prihvatljiv za kulturu zajednice, i na romskom jeziku gdegod je to potrebno;

- Uključiti Romkinje u izborna i administrativna tela i izborne kampanje.

OBRAZOVANJE

- Bez oklevanja, uvesti i adekvatno finansijski podržati mere kojima će se okončati sve prakse diskriminacije romske dece i naročito devojčica Romkinja u pristupu obrazovanju, i izjednačiti obrazovni status ove ugrožene grupe sa ostatkom društva. Takvi programi treba da se bave svim nivoima obrazovanja, ali posebna pažnja treba da se obrati na predškolski i osnovnoškolski nivo gde je najviši nivo napuštanja škole od strane devojčica Romkinja;
- Osobe koje misle da su diskriminisane treba ohrabriti da ulože žalbe, uz garancije da zbog pritužbe neće doći do kršenja poverljivosti postupka;
- Obučiti nastavno osoblje o metodama izbegavanja diskriminacije u nastavi po bilo kojoj osnovi, uključujući rodnu i etničku osnovu;
- Osuditi i kazniti sve slučajeve diskriminacije romske dece u obrazovanju;
- Pozvati na saradnju između roditelja, nastavnog osoblja i učenika ne bi li se stalo na kraj maltretiranju u školama na etničkoj i/ili rodnoj osnovi (i po drugim osnovama) kroz upoznavanje učenika, i dalje informisanje po tom pitanju, o postojanju i ozbiljnosti problema; pružanjem specifičnih informacija za sve roditelje; svim pojedincima koji imaju veze sa školom pružiti pristupačne i odgovarajuće informacije o tom problemu, uz poseban fokus na informacije za učenike; obezbediti finansijska sredstva za obuku nastavnog osoblja, predavanja i druge aktivnosti za roditelje, i za kupovinu knjiga i drugih oblika informisanja;
- Ohrabriti saradnju nastavnog osoblja, predstavnika vlasti i obrazovanja, sa ciljem promovisanja nastavka školovanja devojčica;
- Obezbediti stipendije ili dedukcije na školarine, besplatan prevoz i sve što je neophodno za školu za marginalizovane i siromašne porodice na svim nivoima obrazovanja, uz posebnu pažnju na isključene i najugroženije romske porodice, i obezbediti da barem pola stipendija dobiju devojčice i devojke Romkinje;
- Aktivno zapošljavati romsko nastavno osoblje, i naročito nastavnice Romkinje, i u većinskim školama i u školama sa značajnim brojem romske dece;
- Finansijski i tehnički podržati sve inicijative nevladinih organizacija i donatorskih organizacija za poboljšanje obrazovnog nivoa Roma, i naročito Romkinja;
- Sprovesti programe za obrazovanje i opismenjavanje odraslih, sa posebnim fokusom na učešće Romkinja;
- Motivisati roditelje Rome da upisuju svoju decu, a naročito kćerke, u postojeće državne ili privatne obrazovne ustanove;
- Promovisati romsku kulturu i tradiciju u obrazovnom sistemu kao važan doprinos opštoj kulturi, i pod hitno izbaciti iz udžbenika sve negativne stereotipe o Romima i Romkinjama;

ZAPOŠLJAVANJE

- Osuditi i kazniti odgovorne osobe u slučajevima diskriminacije Romkinja u zapošljavanju;
- Osobe koje misle da su diskriminisane treba ohrabriti da ulože žalbe, uz garancije da zbog pritužbe neće doći do kršenja poverljivosti postupka;
- Usvojiti programe profesionalne obuke za Romkinje, i naročito starije i nepismene žene, kao i žene iz drugih manjinskih grupa koje su u sličnoj situaciji, da bi se zadovoljile njihove specifične potrebe i da bi se poboljšale radne mogućnosti za ove ugrožene grupe. Takvi programi bi trebalo da budu besplatni;

- Ponuditi razne vrste stimulacije (kao što su, na primer, poreske olakšice) za promovisanje upošljavanja Romkinja.

ZDRAVLJE

- Preduzeti korake da se obezbedi da najugroženije grupe, uključujući Romkinje, budu integrisane u državni sistem socijalne zaštite, uključujući pristup zdravstvenom osiguranju plaćenom od strane države;
- Bez oklevanja, uvesti mere da se Romkinjama obezbede jednake mogućnosti u pristupu zdravstvenoj zaštiti na nediskriminatornoj i kulturno senzibilisanoj osnovi;
- Obučiti zdravstveno osoblje i nadležne organe u oblasti diskriminacije i jednakog tretmana, kao i različitim načinima diskriminacije Romkinja, da bi se na odgovarajući način olakšalo istraživanje slučajeva žalbi i pružila im se odgovarajuća podrška;
- Državne strategije i javna politika s ciljem poboljšanja zdravlja Romkinja treba da imaju sveobuhvatan pristup koji uključuje obrazovanje, tradiciju, stambene uslove, itd;
- Ozakoniti, nadgledati i sprovesti zabranu diskriminacije od strane zdravstvenog osoblja i institucija u okviru sprovođenja sveobuhvatnih zakona protiv diskriminacije i kampanja na državnom nivou za podizanje svesti protiv diskriminacije;
- Preduzeti konkretne korake u smislu bavljenja elementima romske kulture koji mogu predstavljati prepreku pristupu zdravstvenim uslugama.

NASILJE NAD ŽENAMA

- Bez oklevanja uspostaviti mrežu adekvatno obučenog i kulturno senzibilisanog osoblja koje će Romkinjama žrtavama nasilja pružati usluge zaštite;
- Bez oklevanja revidirati kriterijume za prijem u sigurne kuće za žrtve nasilja u porodici i obezbediti da ti kriterijumi ne isključuju grupe koje su u nepovoljnom položaju;
- Osmisliti i efikasno sprovesti mere za zaštitu od nasilja u porodici, naročito zabranu prilaska za nasilne članove porodice, i nalog za deložaciju iz porodične kuće ili stana bez obzira na to ko je vlasnik istih;
- Organizovati programe obuke za državne službenike o radu sa žrtvama nasilja, naročito Romkinjama;
- Obučavati policiju, istražne organe i sudske službenike kako da se na odgovarajući način bave problemom nasilja u romskim porodicama;
- Informisati Romkinje o postojanju telefonskih SOS linija i kako da im pristupe;
- Organizovati besplatno pravno savetovanje za žrtve trgovine ljudima, naročito Romkinje;
- Uvesti mobilne timove socijalnih službi za pomoć u romskim naseljima (mreža vladinog i nevladinog sektora);
- U okviru relevantnih institucija i NVO ustanoviti savetodavnu službu za mlade, koje će takođe informisati Rome o bitnim pravnim aspektima, sa ciljem sprečavanja maloletničkih brakova;
- Formulirati specijalni protokol o zaštiti od ranih i prinudnih brakova.

Diskusija po članovima

6 Nasilje nad ženama:

- 6.1 Opšta preporuka br. 19 poziva države članice da „preduzmu odgovarajuće i efikasne mere za prevazilaženje svih oblika nasilja zasnovanog na rodu, bez obzira na to da li je u pitanju javni ili lični čin;”
- 6.2 Istraživanje koje su sprovedli partneri ukazuje na to da su Romkinje u Srbiji žrtve nasilja od strane mnogih aktera, u svojoj zajednici i van nje. Iskustvo Romkinja sa nasiljem u Srbiji je dalje pogoršano nedostatkom poverenja između Romkinja i policije.
- 6.3 Romska zajednica u Srbiji je meta verbalnih i fizičkih rasističkih napada rastućeg skinhed pokreta u Srbiji. Ženski prostor veruje da neonacističke grupe smatraju Romkinje i romsku decu slabima i time i lakim žrtvama nasilja, i da zbog toga raste broj napada čija su meta romska deca i žene.
- D.M, 45 godina, iz Niša, „Drugog avgusta prošle godine, kada sam se sa pijace vraćala kući, u centru Niša je počela da me prati grupa od 15 neromskih mladića sa noževima, govoreći: ‚Ciganko, ubićemo te.‘ Jako sam se uplašila, i počela sam da bežim od njih. Videla sam policijski auto, došla sam do njega i rekla policajcu: ‚Molim Vas pomozite mi, ubiće me.‘ Policijski auto je počeo da ih goni, i momci su počeli da beže kada su videli policiju. Ne znam šta se desilo posle toga, ne znam da li ih je policija uhapsila, bila sam sretna što sam dobro.”
- 6.4 Kako goreopisani slučaj D.M. ilustruje, mnogi napadi skinheda na Romkinje se ne prijavljuju iz straha od novog nasilja skinhed grupa, kao i zbog nepoverenja u policiju jer su u nekim slučajevima sami policajci maltretirali Rome, što ilustruje sledeći slučaj. Na dan 9. oktobra 2004, Bahtija Beriša, Romkinja, ispričala je ERRC koji je tada radio u partnerstvu sa Centrom za prava manjina iz Beograda da su je ranije istog dana vređali policijski službenici dok je sakupljala sekundarne sirovine u Beogradu. Oko 1 sata poslepodne gospođa Beriša je prolazila ispod mosta gurajući kolica za skupljanje sekundarnih sirovina kada je naišla na dva mlada policajca koji su stajali ispod mosta. Jedan od policajaca je navodno opsovao gospođu Beriša, rekavši: „Ti šiptarska Ciganko. Idi na Kosovo. Tamo ima puno ulica koje će ti koristiti!” Gospođa Beriša se okrenula i vratila se istim putem kojim je i došla. Nije pokrenula nikakvu pravnu akciju.
- 6.5 Kada skinhedi napadnu Rome počinioci retko bivaju adekvatno kažnjeni, a romske žrtve retko dobiju adekvatnu nadoknadu.¹⁷
- 6.6 Veliki broj Romkinja je izjavio da su bile žrtve nasilja u porodici od strane njihovih muževa, muževljeve rodbine, i drugih članova porodice, u mnogim slučajevima tokom dužih vremenskih perioda. Od 160 Romkinja koje su intervjuisane, 79 nije odgovorilo na pitanja koja

---

¹⁷ Evropski centar za romska prava (ERRC) u saradnji sa UN Kancelarijom Visokog komesarijata za ljudska prava, Misija u Srbiji i Crnoj Gori (UN OHCHR). *Zaštita prava Roma u Srbiji i Crnoj Gori*. 2003. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.errc.org/db/00/E3/m000000E3.doc>.

se tiču nasilja nad ženama jer je ovo izuzetno osetljivo pitanje, pa su u nekim slučajevima žene odbile da odgovore, dok su u drugim slučajevima istraživačice procenile da ne treba da postavljaju pitanja o ovom problemu. Od 81 žene koja je odgovorila na pitanje, 63 su bile žrtve ili su još uvek žrtve nasilja, dok je 18 reklo da nikada nisu bile žrtve nasilja.

6.7 Tokom ovog istraživanja registrovani su slučajevi različitih oblika nasilja nad ženama, uključujući: rane i ugovorene brakove, silovanje i silovanje u braku, ekonomsko i verbalno maltretiranje. Najčešće navođen razlog za ostanak u vezi sa nasilnikom bio je strah od sramote i stigmatizacije od strane porodice i zajednice, ekonomska zavisnost, neposredovanje imovine ili drugog mesta gde bi mogle otići, i oklevanje da se „razdvoji porodica.”

- Tridesetdvoletna G.S. iz Niša: „Maltretira me i fizički i verbalno već deset godina ali ne mogu da ga ostavim. Šta bi ljudi rekli? Ako ga ostavim nemam kuda da odem, zavisim od njega. Ne radim, ne dobijam ništa od roditelja.”

6.8 Nasilje u porodici se odavno povezuje sa nizom fizičkih i psiholoških zdravstvenih problema.¹⁸ Naše istraživanje pokazuje da Romkinje ne samo pate od zdravstvenih problema koji su posledica nasilja u porodici, nego od stida ne mogu ni da traže medicinsku pomoć.

- S.M, 53 godine, iz Beograda, žrtva fizičkog i emocionalnog nasilja od strane svog muža, poverila se jednoj istraživačici da nikada nije tražila medicinsku pomoć za povrede jer je bila previše postidena.
- G. S, 45 godina iz Niša: „Nikada nisam bila kod doktora, bilo bi me sramota da kažem doktoru da mi je povrede naneo muž.”

6.9 Iako je nasilje u porodici problem za mnoge žene i iz romske i iz većinske zajednice, u slučaju Romkinja on je pogoršan međusobnim nepoverenjem između policije i Romkinja, zbog čega mnoge Romkinje oklevaju da prijave nasilje, ili, ako ga prijave, ne usledi akcija od strane policije, ili – u nekim slučajevima – dođe do daljeg maltretiranja. Od 63 intervjuisane Romkinje koje su rekle da su žrtve nasilja u porodici, samo 10 je tražilo pomoć policije. U samo 4 slučaja je policija efikasno intervenisala. Državni organi skoro bez izuzetaka prepuste žrtve nasilja počiniocima, i/ili ne podignu optužnicu protiv počinioca nasilja.

- D.V, 24 godine, iz Niša, koja je pokušala da izvrši samoubistvo nakon više godina nasilja od strane svog muža, ispričala nam je svoje iskustvo sa policijom kada je pokušala da ostavi svog muža. „Telefonska SOS linija mi je pružila podršku tako što su pozvali policiju da me prati kada sam posetila kuću. Jednog dana neodređenog datuma, dva policajca su me otpratila do kuće da bih mogla da uzmem ličnu kartu i lične stvari. Moj muž je bio kod kuće i video nas je u dvorištu. U prisustvu policajaca me je opet napao. Policajci su okrenuli glave na drugu stranu i nisu reagovali. Mislila sam da će me zaštititi ali oni nisu hteli da se mešaju. Uplašena i razočarana, odustala sam od dalje tužbe i vratila sam se mužu.”
- Tridesetdvoletna Romkinja iz Sombora koja se predstavila kao Piri opisuje svoje iskustvo kada je kao sedamnaestogodšnjakinja otišla u policiju da prijavi slučaj nasilja u

---

¹⁸ Za više informacija o zdravstvenim posledicama nasilja nad ženama vidite izveštaj Svetske zdravstvene organizacije *Violence Against Women*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.who.int/gender/violence/en/v8.pdf>.

porodici: „Bila sam tamo u policijskoj stanici u Somboru gde sam otišla da prijavim svog dečka i gledali su me kao da sam ja nešto skrivila, a ne on. Bilo je grozno, stalno su mi postavljali puno pitanja.”

- U nekim slučajevima policija dopušta ili čak i opravdava nasilje. E. J, 34 godine, iz Niša: „Moj muž puno pije, fizički i verbalno me maltretira skoro svakog dana [...] on tuče i našu decu. Zvala sam nišku policiju barem deset puta telefonom ali i ako dođu oni sednu i razgovaraju sa njim nekoliko minuta a onda mi kažu da treba da budem dobra prema njemu i da će sve biti u redu.”
- H.J, 38 godina, iz Beograda, objasnila je jednoj našoj istraživačici kako je policijska intervencija u stvari pogoršala njenu situaciju. Pre pet godina, na datum koji nije naveden, M.J. je njen suprug pretukao i teško povredio. Njeni susedi su se zabrinuli i pozvali policiju, koja je došla u njihovu kuću, vikala i maltretirala njenog muža neko vreme, i onda otišla. Nakon što je policija otišla, H.J. je ponovo pretučena. Zbog toga ona više nikada nije pokušala da traži pomoć.

6.10 Nekoliko slučajeva seksualnog nasilja je takođe zabeleženo tokom istraživanja. Odgovor policije u takvim slučajevima bio je potpuno neprimeren.

- 17. aprila 2001, B.S. je bila na putu do prodavnice kada su je tri muškarca – uključujući maloletnika koga je poznavala i ona i njeni roditelji – prevarila da uđe u auto. Mladić je silovao uz pomoć svojih roditelja, a onda su je odveli u policijsku stanicu gde su je prisilili da izjavi da je voljno imala polne odnose sa mladićem, i vratili je kući. Nakon silovanja su braća ošišala B.S. u znak sramote, i nije joj dopušteno da napušta kuću iako je imala obilna krvarenja koja su ostala nezalečena. Aktivistkinjama Ženskog prostora koje su pokušale da joj pomognu pretili su članovi porodice silovatelja. I pored činjenice da je izjava B.S. u policijskoj stanici data pod pritiskom i da je ona žrtva silovanja maloletnice, policija nije bila zainteresovana da nastavi istragu. Posetili su kuću B.S. jednom prilikom, nedugo nakon incidenta, ali nisu nastavili istragu. Zbog silovanja je B.S. bila prinuđena da se uda za silovatelja da bi spasila svoju čast. Prema informacijama Ženskog prostora, B.S. je i dalje žrtva nasilja svog muža.

6.11 Romska tradicija zahteva da žena napusti svoj dom kada se uda i useli se u dom svoga muža i njegove porodice. U slučaju rastave ženina porodica joj možda neće dozvoliti da se vrati nazad, čime je prisiljavaju da ostane u vezi sa nasilnikom. U slučajevima gde se par useli u sopstveno domaćinstvo, imovina je u skoro svim slučajevima u pravnom smislu vlasništvo muža, što ženu prisiljava na ostanak.

6.12 Romkinje se suočavaju sa indirektnom diskriminacijom pri pokušaju da budu smeštene u sigurne kuće. Prema NVO Osvit, koja vodi telefonsku liniju za pomoć Romkinjama žrtvama nasilja, kriterijum za prijem u propisima kojima se upravlja sigurna kuća u Nišu (koju finansira opština) naglašava da žene koje su „primaoci socijalne pomoći ne mogu biti primljene.” Na osnovu istog kriterijuma, žene koje nemaju izvor prihoda ili ne poseduju nekretnine takođe mogu biti odbijene. Ovaj propis u stvari sprečava da Romkinje pristupe sigurnim kućama, iako su Romkinje jedna od grupa žena kojima su možda najpotrebnije ovakve usluge.

7 Obrazovanje

- 7.1 Po članu 10. Konvencije, države članice se obavezuju da će „preuzeti sve odgovarajuće mere da eliminišu diskriminaciju žena sa ciljem da se ženama osiguraju jednaka prava sa muškarcima u polju obrazovanja [...]”
- 7.2 U pravu Srbije postoje brojne pravne provizije koje štite i promovišu obrazovanje.
- 7.3 Član 71. Ustava Srbije kaže „Svako ima pravo na obrazovanje. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno. □Svi građani imaju, pod jednakim uslovima, pristup visokoškolskom obrazovanju. Republika Srbija omogućuje uspešnim i nadarenim učenicima slabijeg imovnog stanja besplatno visokoškolsko obrazovanje, u skladu sa zakonom.”
- 7.4 Član 81. Ustava Srbije (2006) garantuje u polju obrazovanja „duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preuzima efikasne mere za unapređenje uzajamnog poštovanja, razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njenoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili verski identitet.”
- 7.5 Kao deo Dekade inkluzije Roma napisan je NAP o obrazovanju. Njegov fokus na rodnu ravnopravnost ograničen je na opšti poziv na obrazovanje devojčica Romkinja.
- 7.6 U Srbiji se sprovelo ili se sprovodi nekoliko programa čiji je cilj poboljšanje pristupa obrazovanju u romskim zajednicama. Nažalost, partneri na ovom projektu nemaju informacije o postojanju projekata koji specifično imaju za cilj da poboljšaju pristup obrazovanju i nivo obrazovanja devojčica i devojaka Romkinja.
- 7.7 Dalje, prema izveštaju Centra za prava manjina¹⁹ većina ovih projekata nije održiva i imaju ograničen delokrug, što znači da moraju da se fokusiraju na hitne rezultate pre nego na sistematske promene.
- 7.8 Prema nedavno objavljenom UNDP izveštaju koji se fokusira na socijalnu ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica, stopa pismenosti kod Roma je znatno niža od nacionalnog nivoa. Prosečna stopa pismenosti kod domicilnih neroma je 97%, dok je kod muškaraca Roma 87% a kod žena Romkinja 80%. Trenutna stopa upisa u škole takođe ukazuje na alarmantnu situaciju. Dok je 92% neromske dece školskog uzrasta upisano u osnovne škole, samo 74% dečaka Roma i 73% devojčica Romkinja je upisano u škole. Taj jaz se povećava u srednjoj školi. Dok 71% dece srpske nacionalnosti srednjoškolskog uzrasta pohađa srednje škole, to je slučaj sa samo 24% mladića Roma i 14% devojaka Romkinja istog uzrasta.
- 7.9 Istraživanje koje je sprovelo savezno Ministarstvo za ljudska i manjinska prava 2002. godine takođe je pokazalo da je romska populacija najmanje obrazovana. Nažalost, podaci nisu segregisani po rodu i etnicitetu.²⁰

---

¹⁹ Informator Centra za prava manjina br. 6, str. 30. Dostupan na internetu na adresi: http://www.mrc.org.yu/publikacije/pub_e_13.pdf.

- 7.10 Naše istraživanje takođe ukazuje na to da postoje prepreke u pristupu obrazovanju sa kojima se suočavaju devojčice i devojke Romkinje, a koje su rezultat višestruke diskriminacije, i do kojih dolazi pri ostvarivanju prava na obrazovanje koje garantuje domaće i međunarodno pravo.
- 7.11 Od 122 intervju obavljen u oblasti obrazovanja:
22 Romkinje nisu odgovorile na pitanja vezana za obrazovanje;
23 Romkinje nikada nisu išle u školu;
26 Romkinje nisu završile osnovnu školu;
30 Romkinje su završile samo osnovnu školu;
20 Romkinja je završilo samo srednju školu;
Samo jedna Romkinja je imala pristup univerzitetskom obrazovanju.
- 7.12 Prema našem istraživanju, glavne prepreke u sticanju pristupa potpunom redovnom obrazovanju uključuju: neposredovanje neophodnih dokumenata kao što je prijava boravka, prevelik broj romske dece u školama za decu sa posebnim potrebama, školska segregacija, degradirajući tretman od strane učenika i nastavnika, siromaštvo, jezičke barijere, nedostatak pozitivnih uzora, kao i patrijarhalna tradicija i stereotipi koji su još uvek prisutni kod velikog dela romske zajednice.
- 7.13 Partneri stoga primećuju sa zabrinutošću da Vlada Srbije u svom izveštaju Komitetu alarmantnu situaciju Romkinja u pogledu obrazovanja pominje u samo jednoj rečenici. Tačnije, partneri su zabrinuti što u potpunosti nedostaje analiza situacije Romkinja po pitanju obrazovanja u Srbiji.
- 7.14 Upis u osnovnu školu kao i u predškolske ustanove zavisi od posedovanja prijave boravka. Veliki broj Roma u Srbiji živi u neformalnim naseljima i iz tog razloga nema prijave boravka pošto ta naselja nisu zvanično zavedena.
- 7.15 Izbeglice, IRL i povratnici Romi često nemaju lične dokumente i prijave boravka. Nadalje, oni koji su se školovali u inostranstvu moraju da nostrifikuju svoje školovanje u Srbiji.
- S. T, 38 godina, iz Niša: „Nisam mogla da upišem našu decu u školu u Srbiji jer nismo imali dokumente da su išli u školu u Nemačkoj.”
- 7.16 Devojčice i dečaci Romi u izuzetno visokom procentu pohađaju škole za decu sa posebnim potrebama zbog neadekvatnih kategorizacija od strane medicinskih komisija pri upisu dece u školu. U okviru sistema specijalnih škola većina đaka je romske nacionalnosti. Iako većina njih nije mentalno zaostala, njih u ove „specijalne škole” šalje uprava škola i nastavnici. Iz ovoga se rađa *de facto* segregacija romske dece u specijalne škole.

---

²⁰ Mitro, Veronika. *Nevidljive*, Srbija, 2004. Dostupno na internetu na adresi: http://www.siyanda.org/docs/serbia_romaniwomen.pdf.

- 7.17 Prema izveštaju Romskog obrazovnog fonda (Roma Education Fund) postoji previše razvijena mreža specijalnih škola, a i redovne osnovne škole nekada imaju specijalne razrede za ove svrhe. Isti izveštaj kaže da u nekim školama romska deca predstavljaju 80% svih učenika.²¹ Ova previše razvijena mreža specijalnih škola potpiruje kulturu slanja romske dece u te „specijalne škole”, zasnovanu na široko rasprostranjenom verovanju da su romska deca značajno intelektualno nesposobnija zbog svoje kulturne i društvene pozadine, a devojčice Romkinje su još više pogođene time zbog svog roda.
- 7.18 Prema podacima koje je sakupila jedna istraživačica, u specijalnoj školi „14. oktobar” u Nišu 13,3% od dece koja pohađaju školu čine Romi.
- 7.19 Deo koji sledi preuzet je iz jednog intervjuja prikupljenog u istraživanju i ilustruje spremnost nekih nastavnika da pošalju romsku decu u specijalne škole. H.J., 46 godina, iz Niša: „Prošle godine sam imala problema sa najmlađim sinom u školi, jer su hteli da ga prebace u specijalnu školu. Morala sam da idem kod direktorke da razgovaram sa njom i da je pitam zašto su sada odlučili da to urade a on već sedam godina ide u istu školu. Njen odgovor je bio: 'On je jako nemiran.' Posle toga sam saznala da moj sin nije jedino dete koje je ova škola htela da pošalje u specijalnu školu. Hteli su da pošalju još petoro dece iz našeg naselja, sve romska deca. Kada sam to čula, razgovarala sam sa ostalim roditeljima i zajedno smo pisali žalbu školi. Srećom, uspele smo i naša deca su ostala u redovnoj školi.”
- 7.20 Siromaštvo je takođe povezano sa školskom segregacijom. Dok je redovno školovanje često previše skupo za siromašne romske porodice, u specijalnim školama deca mogu da dobiju užinu, besplatne udžbenike, i mogu da se prijave za malu socijalnu pomoć.²² U takvim situacijama, roditelji Romi nekada izaberu da pošalju decu u specijalne škole, u poređenju sa opcijom da deca ne dobiju nikakvo obrazovanje.
- S.O, 33 godine, iz Niša: „Imam troje dece, dve devojčice i jednog dečaka. Svi idu u specijalnu školu jer nemamo novca da ih šaljemo u redovnu školu. U specijalnoj školi dobijaju udžbenike besplatno.”
- 7.21 U školskom sistemu u Srbiji mnoga romska deca su segregisana na nacionalnoj osnovi, u razdvojenim učionicama ili u okviru iste učionice. U okviru našeg istraživanja zabeleženo je i nekoliko slučajeva školske segregacije.
- 7.22 Prema informacijama primljenim od Eureka, u Vojvodini u četiri osnovne škole – Žarko Zrenjanin, Đura Jakšić (Kikinda), Turo Jozsef (Senta) i Tömörkény István (Tornjoš) – postoje odvojeni razredi za romsku decu.
- 7.23 U svim zabeleženim slučajevima, primeri segregacije su bili praćeni odbijanjem od strane drugih učenika i činjenicom da nastavnici nisu obraćali pažnju na romsku decu. Sledeći

---

²¹ Roma Education Fund, *Country Situation and REF working Strategy*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20strategy%20Serbia%2028%2004.pdf>.

²² Roma Education Fund, *Country Situation and REF working Strategy*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20strategy%20Serbia%2028%2004.pdf>.

odlomci iz intervjuja prikupljenih tokom istraživanja ilustruju iskustva devojčica i žena Romkinja u ostvarivanju njihovog prava na obrazovanje pod istim uslovima.

- A.K, 37 godina, iz Novog Sela – majka dva dečaka i jedne devojčice koji trenutno idu u osnovnu školu – ispričala je sledeće: „Moja deca idu u školu, u mešanom su razredu, ali sede u zadnjem redu i niko od srpske dece ne priča sa njima niti jedu užinu sa njima.”
- K.R, 19 godina, iz Niša: „Završila sam osnovnu školu u Nišu. U mojoj školi 'Vuk Karadžić,' koja je blizu naselja u kome živim ('Beogradska mahala'), skoro 90% učenika su Romi. U mom razredu je bilo samo pet učenika koji nisu bili Romi. Nastavnici su svi bili Srbi, i često su nas vređali da smo glupi, da nećemo uspeti u životu jer je za nas Cigane jedino važno da slušamo muziku i igramo.”

7.24 Naše istraživanje ukazuje na to da je ponižavajući i degradirajući tretman u obliku verbalnog i fizičkog maltretiranja romske dece od strane neromskih učenika i čak nastavnika uobičajen, i da je često praćen segregacijom unutar učionice.

- Lj.D, 31 godina, iz Niša kaže: „Brinem se za kćerku, u trećem je razredu osnovne škole i stalno se vraća iz škole u suzama. Sedi sama u zadnjem redu, jedino je romsko dete u razredu. Druga deca iz razreda je tuku skoro svakog dana i ako se nešto loše desi u učionici (na primer, ako neko razbije prozor) sva deca nju okrive za to.”
- K.R, 19 godina, iz Niša, kaže: „Nastavnici su nas vređali da smo glupi, da nećemo uspeti u životu jer je za nas Cigane jedino važno da slušamo muziku i igramo.”
- R.M, sedamnaestogodišnja Romkinja koja trenutno pohađa srednju školu u Beogradu objasnila je partnerima na projektu da je školski drugovi i nastavnici često vređaju i pokušavaju da je ponize.

7.25 Zabrana diskriminacije je zagarantovana Zakonom o osnovnim školama pod članom 7. o zabrani aktivnosti kojima se ugrožavaju ili omalovažavaju grupe u školi. U slučaju da škola ne spreči takve aktivnosti član 140. Zakona o osnovnoj školi predviđa kaznu od 10.000 do 50.000 dinara (oko 126-633 evra). Nastavnik koji svojim ponašanjem ugroži ili omalovaži grupe ili pojedince na rasnoj, nacionalnoj ili verskoj osnovi ili podrži takvo ponašanje, koji fizički kazni ili uvredi učenika može biti suspendovan od strane direktora škole po članu 73. istog zakona i neće mu se dozvoliti da drži časove dok se u okviru disciplinske procedure ne donese odluka o tome. Izražavanje nacionalne ili verske netolerancije od strane učenika smatra se krivičnim delom po članu 65. Zakona o osnovnoj školi a učenik će biti kažnjen od strane direktora, i strogo ukoren od strane nastavničkog veća.

7.26 I pored gorepomenutih pravnih mogućnosti, ni u jednom od 18 incidenata ponižavajućeg ili degradirajućeg tretmana u školi – od čega je šest slučajeva prijavljeno nastavnicima ili direktorima – nije došlo do kazne, niti do razrešenja. Bez ijednog izuzetka, žalbe roditelja nisu pobudile akciju, a u nekim slučajevima su bile i odbačene.

- Kako je objasnila E.A, 33 godine, iz Niša, majka dve devojčice i jednog dečaka: „Moja deca ne idu u školu jer ih nastavnik u osnovnoj školi u koju su upisani, 'Sveti Sava' u Nišu, vređa, govori im da su prljavi Cigani, da im ne treba škola, da puno lažu, a nekoliko puta ih je i udario. Nekoliko puta sam išla kod direktora i rekao mi je da će rešiti taj problem ali

ništa se nije desilo. Deca su se svakog dana vraćala iz škole plačući, pa sam odlučila da ih prebacim u drugu školu. Međutim, nisu mi dali da to uradim jer sam htela da ih prebacim tokom školske godine, pa sam odustala. Nisam znala šta drugo da radim.”

7.27 Skoro svi slučajevi diskriminacije u školi bili su na osnovnoškolskom nivou. Razlog za to je što veoma mali procenat devojaka i žena Romkinja ima pristup višem obrazovanju, kako je ranije pomenuto, a ne zato što je situacija u višem obrazovanju bolja, na šta ukazuju i sledeći odlomci iz intervjua:

- I. H, 17 godina, iz Beograda: „Pošla sam u prvi razred srednje škole ali nisam mogla da se naviknem, jer sam bila jedina Romkinja u razredu i svi su me čudno gledali. Uvek sam na odmoru bila sama i ne bi mi odgovarali ni kada bih ih ja nešto pitala.”
- A. K, studentkinja Prirodno-matematičkog fakulteta u Nišu: Jednoga dana A.K. je otišla da vidi asistenta u njegovoj kancelariji da se raspita o ispitu. Čekala je na red, i kada je došao red na nju ušla je u kancelariju gde je asistent sedeo sa još jednim profesorom koji se zove Bogdanović. Profesor Bogdanović je sa iznenađenjem pitao: „Jesi li ti studentkinja druge godine?” na šta je A.K. potvrdno odgovorila. Tada je profesor Bogdanović dao sledeći komentar: „Čudi me da se nisi udala.” Rekao je: „Treba da raširiš noge i rađaš decu kod kuće. Treba da čuvaš ovce.”

7.28 U mnogim slučajevima ponižavajući i degradirajući tretman od strane učenika i nastavnika glavni je razlog da devojčice Romkinje napuštaju školu. N.A, 29 godina, iz Niša: „Završila sam osnovnu školu, a zato što su me puno puta srpska deca u razredu diskriminisala počela sam da mrzim školu, i nisam htela da nastavim sa školom iako su me roditelji podržavali da nastavim sa školom.”

7.29 Siromaštvo je veoma važan faktor zbog koga devojčice ne idu u školu iz dva razloga. Prvo, školovanje je trošak koje siromašne porodice ne mogu da priušte, i drugo, kod kuće je potrebna pomoć devojčica, za brigu o kući i mlađoj braći i sestrama.

- I.S, 26 godina, iz Niša: „Završila sam četiri razreda osnovne škole. Moji roditelji su insistirali da treba da ostanem kod kuće i da čuvam mlađeg brata i sestru, i tako sam napustila školu.”

7.30 Jezik je značajna prepreka u pristupu obrazovanju za devojčice Romkinje kojima srpski nije prvi jezik. Za veliki broj devojčica Romkinja romski je primarni jezik. Pored toga, deca koja su godinama živela u inostranstvu i bila deportovana u Srbiju takođe se suočavaju sa jezičkim barijerama.

- R.S, 22 godine, iz Vranja: „Nastavnik nam je zabranio da jedno sa drugim pričamo na romskom.”
- D.P, 27 godina, povratnica iz Nemačke koja trenutno živi u Beogradu, objasnila je partnerima na projektu da njena desetogodišnja kćerka ide u školu ali ne može da prati nastavu jer je prethodno išla u školu u Nemačkoj.
- Tridesetogodišnja Romkinja iz Novog Sada koja se identifikovala kao Zurafe objašnjava: „Jedna od mojih kćerki je prestala da ide u školu zbog jezika, druga deca iz

Srbije su joj se smejala kada govori srpski jer ima loš naglasak, na Kosovu smo kod kuće govorili albanski ili romski.”

7.31 Prema izveštaju Romskog obrazovnog fonda (Roma Education Fund) u Srbiji trenutno ne postoje institucionalne mogućnosti da romska deca kojima je maternji jezik romski, ili romski povratnici iz zemalja Evropske unije koja govore druge jezike, steknu jezičke veštine. Postojeće pravne opcije za organizovanje dodatnih časova za učenike kojima je to potrebno „ne sprovode se sistematski, i njihov kvalitet se ne kontroliše.”²³

7.32 Patrijarhalna tradicija, stereotipi i očekivanja mnogih romskih porodica smatraju da devojkicama Romkinjama ne treba obrazovanje, pogotovo ne visoko obrazovanje, jer se očekuje da će se rado udati, u pubertetskom uzrastu, i da će se brinuti o porodici i domaćinstvu. Takvi stereotipi i tradicije imaju veliki uticaj na nizak nivo upisa i visok nivo napuštanja škole koji su trenutno prisutni što se tiče devojkica Romkinja.

- Tridesetsedmogodišnja Romkinja iz Sombora koja se identifikovala kao Jovanka rekla je: „Nisam završila školu i neću slati ni svoju kćerku u školu... ovako će znati kako da sluša muža.”
- S.R, 18 godina, iz Beograda: „Nisam išla u školu i ne znam da čitam ni pišem. Moji roditelji su mislili da ne treba da idem u školu jer sam devojkica i morala sam da radim po kući.”
- G.S, 32 godine, iz Niša: „Moj muž je rekao da nije potrebno da naše dve kćerke idu u školu jer će se uskoro udati i verovatno će napustiti školu ako ih upišemo u srednju školu. Nije ga zanimalo moje mišljenje; on je taj koji donosi sve odluke u kući.”

7.33 U nekim slučajevima, patrijarhalne i rasističke stereotipe o Romkinjama imaju i podržavaju i nastavnici.

- R.T, 19 godina, iz Niša: „Bila sam jedina Romkinja u mom razredu u srednjoj školi i puno puta su me vređali nastavnici – govorili su mi da sam glupa, da mislim jedino na to kada ću se udati i imati decu, da mi je mesto na pijaci a ne u školi.”

7.34 Tradicija da devojke ostanu nevine do braka, koju pojačava praksa testiranja nevinosti, je još uvek veoma česta među romskim porodicama u Srbiji i blisko je povezana sa nivoom napuštanja škole od strane devojkica Romkinja pubertetskog uzrasta. Porodice se brinu da do defloracije može doći u školi, što bi osramotilo devojku i njenu porodicu.

- K.S, 35 godina, iz Lebana: „Ja ne bih pustila svoju kćerku u školu. Bolje joj je da ne bude tamo; ima bezobrazne dece koja bi je zaključala u toaletu. Ne želim da mi dete bude upropašteno.”

7.35 Kombinacija siromaštva i patrijarhalne tradicije često kao rezultat ima to da kod upisa u školu roditelji daju prioritet samo dečacima.

---

²³ Roma Education Fund, *Country Situation and REF working Strategy*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.romaeducationfund.hu/documents/Country%20strategy%20Serbia%2028%2004.pdf>.

- A.K, 37 godina, iz Novog Sela: „Završila sam osnovnu školu, moji roditelji nisu imali dovoljno novca da nastavim školovanje jer imam dva brata i četiri sestre. Samo su moja braća završila srednju školu jer su moji roditelji mislili da je važnije da sinovi budu obrazovani nego mi, kćerke.”
- E. H, 23 godine, iz Beograda: „Nikada nisam išla u školu. Roditelji su mi bili siromašni tako da su samo mogli da plate za obrazovanje moga brata. Moja majka je imala problema sa srcem, visok krvni pritisak, i neke psihičke probleme, tako da sam morala da joj pomazem u kućnim poslovima.”
- L.D, 31 godina, iz Niša: „Nisam išla u školu; roditelji nisu imali novca da me pošalju u školu. Počela sam da radim kada mi je bilo 12 godina, pomagala sam majci u kopađu zemlje za novac u selima oko Niša. Imam šestoro braće, sva su završila osnovnu školu.”

8 Zapošljavanje

8.1 Po članu 11. Konvencije, države članice se obavezuju da će „preduzeti sve neophodne mere da eliminišu diskriminaciju žena u zapošljavanju [...]”

8.2 Istraživanje koje su partneri sprovedeli pokazuje da veliki broj Romkinja nema pristup formalnom zaposlenju zbog niskog obrazovnog nivoa i direktne i indirektno diskriminacije od strane poslodavaca. Kada rade, većina Romkinja je zaposlena u neformalnom sektoru i zbog toga nemaju pristup dobrobitima koje imaju zaposleni, nemaju pristup penzijskom sistemu, sigurnosti zaposlenja, itd. Nadalje, pod pretnjom su od maltretiranja na poslu i dobijanja otkaza na nacionalnoj osnovi.

8.3 Iz tog razloga partneri sa zabrinutošću primećuju da Vlada Srbije u svom izveštaju Komitetu uopšte ne pominje alarmantnu situaciju sa zapošljavanjem Romkinja. Dalje, partneri su zabrinuti zbog skoro potpunog nedostatka bilo kakve analize situacije žena, uključujući i Romkinje, što se tiče zapošljavanja u Srbiji; izveštaj Vlade se sastoji samo od nabiranja zakona i javnih politika u oblasti zapošljavanja.

8.4 Član 60. Ustava Srbije kaže: „Jemči se pravo na rad, u skladu sa zakonom. Svako ima pravo na slobodan izbor rada. Svima su, pod jednakim uslovima, dostupna sva radna mesta. Svako ima pravo na poštovanje dostojanstva svoje ličnosti na radu, bezbedne i zdrave uslove rada, potrebnu zaštitu na radu, ograničeno radno vreme, dnevni i nedeljni odmor, plaćeni godišnji odmor, pravičnu naknadu za rad i na pravnu zaštitu za slučaj prestanka radnog odnosa. Niko se tih prava ne može odreći. Ženama, omladini i invalidima omogućuju se posebna zaštita na radu i posebni uslovi rada, u skladu sa zakonom.”

8.5 Dalje, član 18. Zakona o radu zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju osoba koje konkurišu za posao, kao i osoba koje su zaposlene, bez obzira na pol, jezik, rasu, starost, trudnoću, zdravstveno stanje, veroispovest, bračni status, politička ili druga opredeljenja, socijalno poreklo, članstvo u političkim organizacijama, itd.

8.6 U okviru Dekade inkluzije Roma 2005-2015, tokom 2004. godine su pripremljeni Strategija za zapošljavanje Roma (koja će se sprovesti do 2008) i Akcioni plan za zapošljavanje Roma (za

2005-2006), koji regulišu jednake mogućnosti za Rome. Strategija i akcioni plan koje je pripremila Vlada Srbije pominju Romkinje samo veoma uopšteno, i samo na jednom mestu je u akcionom planu uključena kvota za broj Romkinja.²⁴

8.7 Drugi akcioni planovi takođe ne obraćaju pažnju na naročito ugrožen položaj Romkinja. Opšti srbijanski NAP za zapošljavanje spominje Rome u dva paragrafa u delu „Poboljšanje položaja ugroženih grupa nezaposlenih lica” bez pominjanja Romkinja.

8.8 Prema nedavnom UNDP izveštaju, „[s]tope nezaposlenosti među socijalno ugroženim grupama znatno se razlikuju od iste među domicilnom neromskom populacijom: dok je 15% domicilne neromske populacije nezaposleno, ova stopa dostiže 32% među izbeglicama i IRL i 39% među Romima.”²⁵

8.9 UNDP izveštaj dalje kaže da, iako je „stopa nezaposlenosti nešto viša kod Roma nego kod Romkinja, značajan deo Romkinja su domaćice (29%), koje vrše neplaćen rad u kategoriji koju ispunjava samo 1% romskih muškaraca. Nadalje [...] u romskoj zajednici zaposlenih žena ima četiri puta manje nego zaposlenih muškaraca.”²⁶

8.10 Mnoge Romkinje su direktno diskriminisanе kada traže zaposlenje, i u društvenom i u privatnom sektoru. Sledeći odlomci iz intervjua prikupljenih tokom istraživanja ilustruju iskustva Romkinja u Srbiji koje traže posao:

- F.S, 37 godina, iz Niša, je rekla: „U novembru je privatna firma ‘Agrohim’ tražila deset čistačica. [...]. Nazvala sam ih i jedna žena mi je preko telefona rekla da dođem u kancelariju. Otišla sam tamo i kada me je žena videla odmah mi je rekla da oni ne zapošljavaju Cigane.”
- E.S, 24 godine, iz Sombora, ispričala je da je, kada se prijavila na konkurs za lokalnog romskog koordinatora u Somboru, jedan od lokalnih romskih lidera uključenih u proces selekcije „ustao i počeo da se smeje kada je video moje ime na papiru. Rekao je, ‘Ti mora da se šališ,’ rekao je da sam glupa, da su jedina dobra stvar na meni moje grudi, i da ne znam da radim. Nisam dobila posao; zaposlen je jedan mladić koji ne zna ništa o rodnim pitanjima.”
- S.A. iz okoline Beograda (starost nije navedena) izjavila je da je 2006. konkurisala za posao u frizerskom salonu „Elit” u Beogradu. Kada je S.A. došla na razgovor, recepcionerka je uzela njene podatke, i čula je kako kćerka vlasnice kaže: „Mama, tu je neka Ciganka koja traži posao.” Prema izjavi S.A, tada joj je rečeno da radnji ne trebaju novi frizeri. Ipak, tri dana kasnije, M.N, prijateljica S.A. koja nije Romkinja, dobila je istu adresu od Nacionalne službe za zapošljavanje, otišla je na intervju i dobila posao.

---

²⁴ Pod ciljem „Povećati zapošljivost Roma” od 500 Roma koji će tokom godine biti obučeni u raznim veštinama, 30% bi trebale biti žene.

²⁵ UNDP. 2006. *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.undp.org.yu/tareas/policy/vulnerability%20report%20eng.pdf>.

²⁶ UNDP. 2006. *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.undp.org.yu/tareas/policy/vulnerability%20report%20eng.pdf>.

- 8.11 Romkinje koje uspeju da dobiju stalan posao takođe se suočavaju sa mogućnošću da dobiju otkaz isključivo na nacionalnoj osnovi. Na primer, dvadesetšestogodišnja M.M. iz Novog Sela ispričala je partnerima da je zaposlena kao čistačica u prodavnici G&G u julu 2006. Tokom jedanaestog dana otkako je dobila posao, vlasnica, koja je srpske nacionalnosti, je navodno rekla M.M., „Vi Ciganke ste prljave. Uzmi pare za ovo što si radila. Naći ću neke druge žene, Srpkinje, da mi čiste radnju.”
- 8.12 Romkinje su takođe diskriminisanе u uslovima rada, na primer od njih se traži da rade drugačije poslove u odnosu na neromkinje, i da rade prekovremeno. Četrdesetogodišnja M.M. iz Niša je partnerima rekla je njen šef traži da ona radi duže od neromkinja jer su „srpske žene nežnije.” M.M. takođe nije mogla da dobije godišnji odmor. Informisala je partnere da se nije žalila šefu firme jer se plašila da ne ostane bez posla.
- 8.13 Veliki deo Romkinja je zaposlen u neformalnom sektoru, gde se suočavaju sa visokim nivoom nesigurnosti zaposlenja i ne uživaju prednosti socijalne zaštite vezane za formalno zaposlenje, kao što su zdravstveno osiguranje, penzija, pomoć za nezaposlene, itd.
- S.P, samohrana majka i tridesetšestogodišnja udovica iz Niša, rekla je partnerima da je neprijavljeno bila zaposlena kao čistačica u privatnoj firmi godinu dana, jer je vlasnik odbijao da je formalno zaposli. Brinulo je to što ne plaća nikakve doprinose, i rekla je da je povremeno morala da radi prekovremeno, za šta nije bila plaćena. S.P. se bojala da se žali „jer mi treba posao i lako mogu da dobijem otkaz.”
  - L.M, dvadesetdevetogodišnja Romkinja iz Niša, rekla je: „Radila sam kao prodavačica tri meseca u jednoj radnji tokom 2006. Radila sam 10 sati svakog dana bez pauze. Vlasnik je obećao da će me prijaviti kao zaposlenu, ali nije plaćao doprinose i nije mi davao platu. Dala sam otkaz nakon tri meseca.”
- 8.14 Mnoge Romkinje rade neprijavljeno tako što prodaju robu na pijacama i na ulici. Nekoliko žena koje se bave takvim poslovima koje su partneri intervjuisali pomenulo je i da ih maltretira policija. Na primer, dvadesetogodišnja J.S. iz Sombora koja prodaje torbe na ulici je rekla: „Policija me često diskriminiše dok radim.” E.B, dvadesetogodišnja Romkinja iz Sombora, takođe je rekla da je policija maltretira kada prodaje robu na ulici.
- 8.15 Pored gorepomenutih problema Romkinja u oblasti zapošljavanja, mnogim ženama koje su partneri intervjuisali muževi ne dozvoljavaju da rade. Na primer, J.B, tridesetogodišnja Romkinja iz Sombora, rekla je partnerima da je razlog zbog koga ne radi to što joj „muž ne dozvoljava.”
- 8.16 Visok nivo diskriminacije i rasizma protiv Roma u Srbiji je sistematičan i inficirao je funkcionisanje državnih institucija. Pored diskriminacije poslodavaca, Romkinje su takođe pomenule da osoblje službi za zapošljavanje, koje je zaposleno od strane Vlade Srbije da pomogne nezaposlenima da dođu do posla, takođe diskriminiše žene. Na primer, M.S, 32 godine, je rekla partnerima: „Petnaest godina sam prijavljena na birou za nezaposlene u Nišu. Pre dve godine, kada sam bila tamo jedan od savetnika mi je rekao: ‘Idi kući, čuvaj decu, nema posla za tebe, niko neće da zapošljava Cigane.’”

- 8.17 Član 11(e) Konvencije dalje predviđa „[p]ravo na socijalno osiguranje, naročito u slučaju penzionisanja, nezaposlenosti, bolesti, invaliditeta i starosti i druge nesposobnosti za rad, kao i pravo na plaćeno odsustvo; [...]”
- 8.18 Razne žene koje su partneri intervjuisali rekle su da su bile diskriminisanе u pristupu socijalnoj pomoći. Na primer, u slučaju koji je objavio Centar za prava manjina, A.E. iz Niša je izjavila da je, kad je otišla da se prijavi za jednokratnu socijalnu pomoć, službenica iz Centra za socijalni rad sa kojom je razgovarala rekla: „Što ne prodaš taj prsten što ga носиš i ne iskoristiš te pare? Voliš da se kitiš zlatom a nemaš hleba da jedeš?” A.E. je nosila venčani prsten i zlatne minđuše koje je dobila kao svadbeni poklon.

9 Zdravstvena zaštita

- 9.1 U članu 12. Konvencije, države članice se obavezuju da će „preduzeti sve potrebne mere da eliminišu diskriminaciju žena u oblasti zdravstvene zaštite [...]”
- 9.2 U Srbiji je pravo na zdravstvenu zaštitu garantovano članom 68. Ustava Srbije: „Svako ima pravo na zaštitu svog fizičkog i psihičkog zdravlja. □Deca, trudnice, majke tokom porodiljskog odsustva, samohrani roditelji sa decom do sedme godine i stari ostvaruju zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako je ne ostvaruju na drugi način, u skladu sa zakonom. □Zdravstveno osiguranje, zdravstvena zaštita i osnivanje zdravstvenih fondova uređuju se zakonom.”
- 9.3 Što se tiče javne politike, u okviru Dekade inkluzije Roma Srbija je usvojila poseban NAP u kome je predviđeno pokretanje programa vezanih za zdravlje. Romkinje su pomenute u planu u kontekstu reproduktivnih prava, prikupljanja podataka o ženskom zdravlju, i zaštiti opšteg i reproduktivnog zdravlja Romkinja. NAP nijednoj nevladinoj organizaciji Romkinja ne daje kompetencije da monitoriše implementaciju istog. Ovaj NAP predviđa da će se 2005. obaviti istraživanje o zdravstvenoj situaciji Roma. Međutim, ovo istraživanje još nije obavljeno.
- 9.4 Ministarstvo zdravlja je institucija koja sprovodi NAP. S tim ciljem, Ministarstvo je odvojilo 60 miliona dinara (700.000 evra) za finansiranje projekata koji za cilj imaju poboljšanje zdravstvene situacije Roma. Razne organizacije su konkurisale sa 93 projekta, od čega je odabrano 45 projekata.²⁷ Faza sprovođenja projekata je počela u drugoj polovini 2006. Programi, koje podržava Vlada, lokalnog su karaktera. Nijedan od programa se ne bavi ključnim problemima kao što je neposredovanje zdravstvenih knjižica ili neprijavljeno stanovanje.

---

²⁷„Integracija Roma u primarni zdravstveni sistem – reprodukciono zdravlje” – Dom zdravlja Beograd. „Lična i društvena odgovornost: važnost reproduktivnog zdravlja Romkinja” – Dom zdravlja Beograd. „Prevenција malignih oboljenja reproduktivnog zdravlja žena” – Institut za zaštitu zdravlja Kragujevac. „Sistematski pregled rano otkrivanje raka grlića materice žena romske nacionalnosti starosti od 18-65 godina u Opštini Bogatić” – Dom zdravlja Bogatić. „Unapređenje reproduktivnog zdravlja romske žene” – Zavod za zaštitu zdravlja Sremska Mitrovica. „Prevenција malignih oboljenja grlića materice kod Romkinja” – Dom zdravlja Velika Plana. „Unapređenje i zaštita opšteg reproduktivnog zdravlja Romkinja” – Dom zdravlja Niš. „Dekada Roma – rano otkrivanje karcinoma grlića materice” – Dom zdravlja Paraćin. „Citološki skrining PVU na malignitet kod romskih žena” – Zdravstveni centar Kruševac. Informator Centra za prava manjina. Januar 2007. Više informacija o zdravstvenim programima u Srbiji dostupno je na internetu na adresi: http://www.mrc.org.yu/publikacije/pub_e_13.pdf.

- 9.5 Zdravstvo u Srbiji funkcioniše pod ekonomskim teškoćama još od ekonomske krize devedesetih i još uvek nedostaju radni materijali i tehnička oprema a zdravstveni radnici su loše plaćeni. Mnogi zdravstveni radnici rade privatno posle radnog vremena što stvara sukob interesa.
- 9.6 Medicinske institucije u Srbiji su centralizovane i rade pod okriljem Ministarstva zdravlja. Lokalne medicinske institucije su otuđene od svojih zajednica i vrše aktivnosti koje nisu zasnovane na potrebama i zahtevima zajednice, već su zasnovane na centralnom planiranju. Tretman pacijenata je još uvek većinom staromodan i paternalistički.
- 9.7 Zdravstvena situacija Romkinja je znatno lošija od zdravstvene situacije opšte populacije zbog direktne diskriminacije od strane doktora i drugog zdravstvenog osoblja, nedostatka pristupa hitnim službama, lošim uslovima stanovanja – kao što je neadekvatno ili ispodstandardno stanovanje bez tekuće vode, kanalizacije, grejanja, izolacije i odnošenja smeća, nedovoljne ishrane povezane sa izuzetnim siromaštvom, i nepovoljnog položaja Romkinja u okviru porodice.
- 9.8 Prema podacima o socijalnoj ugroženosti koje je prikupio Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)²⁸ 22% ispitanih Romkinja u Srbiji je reklo da pati od hroničnih bolesti. Dvadeset posto je reklo da pati od bronhitisa ili emfizema u poređenju sa 7% među neromkinjama, 17% od visokog krvnog pritiska u poređenju sa 26% među neromkinjama i 16% od drugih kardiovaskularnih bolesti u poređenju sa 12% među neromkinjama. Prema podacima NVO Maltheser²⁹ najčešće dijagnoze u romskim zajednicama u Novom Sadu su: akutne i hronične bolesti respiratornog sistema, bolesti kardiovaskularnog sistema, akutne i hronične bolesti probavnog trakta, bolesti lokomotornog sistema, bolesti centralnog nervnog sistema, i infektivne bolesti. Njihova studija zaključuje da su deca mlađa od 14 godina, žene reproduktivnog uzrasta od 14 do 49 godina, i starije osobe posebno ugroženi što se tiče zdravstvenih problema.
- 9.9 Sledeći skup fenomenoloških faktora koji utiču na zdravlje Romkinja u Srbiji je nemogućnost pristupa zdravstvenoj zaštiti zbog neposedovanja zdravstvenog osiguranja, zdravstvenih knjižica, i prijave boravka. Nema podataka o tome koliko je uticaj ovih životnih uslova na očekivani životni vek Romkinja, ali po tvrdnjama OXFAM kancelarije u Beogradu samo 1% Roma može očekivati da će doživeti šezdesetu godinu.³⁰
- 9.10 Partneri zbog toga sa velikom zabrinutošću primećuju da Vlada Srbije u svom izveštaju Komitetu uopšte ne pominje alarmantnu situaciju Romkinja po pitanju zdravstvene zaštite.
- 9.11 Zakon o zdravstvenoj zaštiti (član 11) daje, kao stvar od opšteg interesa, posebnu zaštitu osobama romske nacionalnosti bez boravišta i takođe određuje da će troškovi zdravstvene zaštite takvih osoba biti pokriveni iz budžeta Srbije.

---

²⁸ UNDP. 2006. *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.undp.org.yu/tareas/policy/vulnerability%20report%20eng.pdf>.

²⁹ NVO Maltheser, *Integrated health care of Roma through the city authorities in Novi Sad*. Novi Sad.

³⁰ OXFAM kancelarija u Beogradu, *Roma Health*. Beograd, 2003.

9.12 Prema izveštaju Vlade, žene sa izbegličkim statusom i one koje su pod prisilom napustile područja zahvaćena ratom imaju zagarantovano „pravo na zdravstvenu zaštitu, pogotovo tokom trudnoće, porođaja i nakon rođenja.”³¹ Međutim, prepreke vezane za neposedovanje odgovarajućih dokumenata za pristup službama zdravstvene zaštite su u velikom broju prisutne kod Romkinja, izbeglica i IRL. Odlomci iz intervjua sakupljenih tokom istraživanja to ilustruju.

- N.K, 48 godina, iz Prokuplja, koja pati od povišenog krvnog pritiska, bila je hitno potrebna pomoć istog dana kada je deportovana iz Nemačke: „Doktor u domu zdravlja je pristao da me primi. Tražio je da mu dam zdravstvenu knjižicu. Kada mu je moj muž rekao da smo upravo bili deportovani iz Nemačke i da nemam nikakve dokumente počeo je da više na nas: ‘Šta vi mislite ko smo mi, nismo mi socijalna služba, izlazite odavde!’”
- B.S, 33 godine, sa Kosova, trenutno živi u Nišu, i ima izbegličku knjižicu: „Morala sam da odem u dom zdravlja u Nišu prošle nedelje jer sam imala velike bolove u stomaku i kod kuće sam se onesvestila. Muž me je odveo u dom zdravlja ali su tamo odbili da me pregledaju jer nisam imala zdravstvene isprave.”

9.13 Zdravstvo u Srbiji se od 1. januara ove godine reformiše i zdravstvene knjižice će biti zamenjene zdravstvenim karticama sa bar kodom, koji će – kada se učita – dati sve potrebne podatke o pacijentu. Mnoge Romkinje se oslanjaju na korištenje iste zdravstvene knjižice sa svojom porodicom ili susedima da bi pristupile zdravstvenim uslugama. Kada ovaj novi sistem bude uveden to više neće biti moguće, osim ako uvođenje ovog novog sistema ne bude praćeno registracijom osoba koje su trenutno isključene, inače će još više devojaka i žena Romkinja biti isključeno iz sistema zdravstvene zaštite.

9.14 Pravo na zdravstvenu zaštitu u Srbiji ne može da se ostvaruje bez važeće prijave boravka. Romkinje koje žive u ilegalnim naseljima ne mogu da dobiju ovaj dokument koji je neophodan za ostvarivanje prava na primarnu zdravstvenu zaštitu.

- S.T, 38 godina, iz Niša: „Pošto nemam dokumente nemam ni medicinsko osiguranje. Imam jake bolove u prsima, ali moram da odem u apoteku i kupim lekove jer nemam para da platim pregled u privatnoj bolnici.”
- A.K, 37 godina, iz Novog Sela: „Rodila sam decu kod kuće jer nemam nikakve dokumente već skoro deset godina.”

9.15 Naše istraživanje ukazuje na to da su Romkinje izložene diskriminatornom i degradirajućem tretmanu u obliku verbalnih uvreda od strane doktora i ostalog zdravstvenog osoblja, kao i odbijanju da se pruži medicinski tretman. Od 74 žene koje su intervjuisane o svojim iskustvima sa sistemom zdravstvene zaštite u Srbiji 14 je reklo da je bilo verbalno napadnuto ili vređano na nacionalnoj osnovi.³² Postoje i predrasude o romskim pacijentima, kao na primer da lažu. U

---

³¹ Paragraf 393 izveštaja Vlade Srbije, dostupan na internetu na adresi: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/39sess.htm>.

³² Veliki broj Romkinja nije želeo ništa da kaže, ili su rekle da nemaju šta da kažu, o svojim iskustvima sa sistemom zdravstvene zaštite jer mnoge od njih nisu imale nikakvih kontakata sa zdravstvenim radnicima iz više razloga, kao što su: nisu znale da imaju pravo na zdravstvenu zaštitu (to je naročito bio slučaj sa Romkinjama koje nemaju lične

nekim slučajevima se devojčicama i ženama Romkinjama zbog stereotipa ne pruža zdravstvena zaštita.

- J.J, 39 godina, iz Vlasotinca na jugu Srbije, koja pati od akutnih problema sa probavnim traktom, rekla je partnerima na projektu sledeće: „Na kraju 2005. trebalo je da mi Centar za socijalni rad izda potvrdu koja mi je trebala za pokrivanje putnih troškova do Beograda da bih tamo bila operisana. Otišla sam da vidim doktora Ignjatovića 27. decembra 2005. oko 8 sati ujutro da bih od njega dobila ovu potvrdu. Čim sam se pojavila na vratima i bez gledanja u moje dokumente rekao je: ‘Vi Cigani samo hoćete pare, i sposobni ste da lažete samo da dobijete pare. Ne bih ti dao tu potvrdu, i neće ti je dati niko od mojih kolega, pobrinuću se za to.’ I tako je i bilo. Nisam mogla da odem na operaciju.” Kada ga je jedna od istraživačica pitala o ovom slučaju, dr Momčilo Ignjatović je rekao: „Nije morala da ide u Beograd za tu operaciju. Verovatno je htela da ide u Beograd iz nekog drugog razloga. Možda je htela da ode u Pančevo i tamo kupi robu koju će posle preprodavati. Neću joj dati potvrdu. Do sada joj nisam rekao da tu operaciju možemo i mi ovde da uradimo pa to kažem sada Vama pa je Vi možete informisati.”

9.16 U drugom slučaju, pacijentkinja Romkinja nije bila lečena na osnovu jedne druge raširene predrasude o Romima, da su prljavi.

- Prošlog decembra je Z.A, 49 godina, iz Vranja na jugu Srbije, odvela svoju unuku na fizioterapiju u Domu zdravlja Vranje gde je trebala da primi terapiju koju je činilo deset dana masaže i vežbi. Ispričala je sledeće: „Trećeg dana je medicinska sestra Nena koja tamo radi počela da nas vređa, četvrtog dana desilo se isto, i prestala sam da vodim unuku tamo. Tvrđila je da moja unuka smrdi i nije htela da radi sa njom.”
- Izjava S.M, 24 godine, medicinske sestre romske nacionalnosti iz Zaječara na jugu Srbije, svedoči da je rasizam opšteprisutan među zdravstvenim osobljem: „U bolnici gde radim stalno čujem kolege kako jedni drugima govore ‘taj Cigan / ta Ciganka‘ kada misle na Rome. Ove pejorativne nazive koriste svi, od vratara do doktora. Osećam se loše i jako neprijatno jer sam i sama prisutna kada to govore.”

9.17 Paragraf 409 državnog izveštaja kaže da je „tretman bolesnih i povređenih obezbeđen što se tiče medicinske pomoći u hitnim situacijama.” Međutim, tokom našeg istraživanja zabeleženo je nekoliko slučajeva da je osoblje hitne pomoći odbilo da odgovori na pozive pacijenata Roma. Osoblje službe hitne pomoći može lako po adresi da prepozna da pozivi dolaze iz romskog naselja i onda odbijaju da pošalju kola hitne pomoći tamo pod izgovorom da Romi često lažu, ili da su Romi i njihova naselja prljavi.

- Z.M, 42 godine, iz Niša: „Prošle godine (2006), 20. septembra, onesvestila sam se kod kuće, moj sin je pozvao hitnu ali oni nisu došli. Rekli su mu telefonom da mi Cigani lažemo i da neće doći.”
- U drugom slučaju, J.S, 65 godina, iz Niša, koja pati od srčanih problema, rekla je sledeće: „Oko 7 sati uveče, jednog dana u februaru ove godine, pozvala sam hitnu pomoć u Železničkoj ambulanti jer sam imala jake bolove u nogama i imam srčanu bolest. Žena

---

isprave), nepoverenje u bolničko osoblje, negativna iskustva iz prošlosti sa zdravstvenim osobljem zbog kojih nisu hteli da više idu tamo, kao i nedostatak vremena i/ili novca da se brinu o sopstvenom zdravlju.

koja je odgovorila na telefon rekla je da hitna pomoć neće doći jer smo mi Romkinje prljave i u naselju gde živim je jako prljavo.” J.S. je na kraju sama došla do Kliničkog centra gde je primljena sa simptomima srčanog napada i zadržana u bolnici sedam dana.

9.18 Većina Romkinja koristi usluge zdravstvene zaštite samo za trudničke preglede i porođaj. Među Romkinjama postoji skoro potpuni nedostatak svesti o potrebi za prevencijom zdravlja. To objašnjava i činjenicu da veliki broj Romkinja same sebi određuju lekove umesto da idu kod lekara.

- Pedesettrogodišnja Romkinja iz Sombora koja se identifikovala kao Maria je rekla: „Nikada ne idem kod lekara [...] ne verujem im. Bila sam u bolnici samo kad sam bila trudna.”
- P.M, 64 godine, iz Niša: „Uzimam lekove koje mi nije prepisao doktor, tako da ne moram da idem kod doktora.”
- S.H, 24 godine, iz Beograda: „Ne idem kod doktora, nisam redovno išla na preglede kada sam bila trudna, ali sam se porodila u bolnici.”

9.19 Naročito je prisutna nelagoda što se tiče odlazaka kod ginekologa, što je rezultat stida koji je prouzrokovalo patrijarhalno obrazovanje.

- E.S, 24 godine, iz Sombora: „Uvek mi je bilo tako neprijatno kada nepoznati muškarac treba da me pregleda, idem veoma retko kod ginekologa a i ako odem idem uvek sa sestrom ili prijateljicom a sa mužem nikada ne pričam o tim pregledima jer me je jako sramota.”

9.20 Tokom istraživanja su zabeleženi brojni slučajevi direktne diskriminacije na nacionalnoj i rodnoj osnovi od strane zdravstvenih radnika.

- Romkinja koja se identifikovala kao Piri posvedočila je u januaru 2007. o situaciji kojoj je prisustvovala u porodilištu u Somboru. Navodno je jedan doktor bio nepristojan i nestrpljiv sa tamnopusim Romkinjama, što nije bio slučaj sa neromkinjama, i rekao je kolegi – misleći na jednu Romkinju – da „ona već ima petoro dece kod kuće, pa neće biti problem ako bude jedno romsko dete manje.”
- E.A, 33 godine, iz Niša: „Bila sam u Kliničkom centru kada sam nosila treće dete (u leto 2004), osetila sam bolove u nogama i rekla sam to medicinskoj sestri, a ona se samo nasmejala i rekla: „Vi Cigani puno lažete, kako može da te boli u nogama? To nije moguće.”
- J. B, 18 godina, iz Leskovca, južna Srbija: „U trećem sam mesecu trudnoće i doktor mi je rekao da treba da obavim neke laboratorijske testove pošto izgleda ima nekih komplikacija sa trudnoćom, i dali su mi papir da je to hitno. Otišla sam u laboratoriju Doma zdravlja Leskovac i predala im taj papir. Medicinska sestra na recepciji me je pogledala i rekla: ‘Što se vi Cigani uvek izmotavate? Otkud si ti hitan slučaj?’ Rekla sam joj da sam trudna i da su mom doktoru odmah trebali rezultati testova, na šta je ona odgovorila: ‘Nisi trudna, nije to kao da si u devetom mesecu, tako da nije hitno, kad ti budem videla stomak onda će to biti urađeno!’ Onda mi je zakazala termin za sledeću nedelju, kako obično zakazuju redovnim pacijentima, i vratila mi zdravstvenu knjižicu. Vratila sam se kući.”

9.21 Prema državnom izveštaju, jedan od principa sistema zdravstvene zaštite u Srbiji je sledeće: „Tokom trudnoće, porođaja i u toku porodiljskog perioda, kao i u pogledu planiranja porodice, žene uživaju najviši nivo zdravstvene zaštite.”³³

9.22 Prema CEDAW Opštoj preporuci 24, „[p]osebnu pažnju treba obratiti na zdravstveno obrazovanje adolescenata, uključujući informisanje i savetovanje o svim metodama planiranja porodice.” Prema našem istraživanju, veoma mali broj intervjuisanih žena koristi kontracepciju. Glavni razlog koji je navođen je nedostatak informacija o različitim kontraceptivnim metodama i otpor koji muževi imaju prema tom pitanju.

- S.H, 36 godina iz Beograda: „Nikada nisam koristila nikakvu kontracepciju jer ne znam ništa o tome.”
- J.P. iz Beograda (godine nisu navedene): „Moj muž ne brine o tome [da ne ostanem u drugom stanju] i ne dozvoljava mi da koristim kontracepciju. On kaže da samo nemoralne žene koriste kontracepciju. On kaže da je moja svrha da rađam.”
- A.L, 25 godina, iz Beograda: „Ne koristim nikakvu kontracepciju, jer bi me muž ubio kad bih mu rekla [da to radim].”

9.23 Prema Svetlani Ilić, aktivistkinji Romskog ženskog centra Bibija, prosečan broj prekida trudnoće kod Romkinja je između 8 i 14.

- S.P, 33 godine, iz Niša: „Dok mi je muž bio živ nisam koristila kontracepciju, tako da sam imala deset abortusa.”
- M.S, 24 godine, iz Niša: „Kada zatrudnim odem na abortus. Ne smem da kažem mužu da hoću da se zaštitim od trudnoće.”

9.24 Još jedna česta prepreka u pristupu zdravstvenoj zaštiti koja je često pominjana tokom istraživanja je loša komunikacija između doktora i pacijenata. Razlog za to je što mnoge Romkinje imaju vrlo nizak obrazovni nivo i doktori sa njima ne razgovaraju jezikom, načinom ili u kontekstu koji bi one razumele.

- H.S, 24 godine, iz Beograda: „Nekada mi je stvarno teško da shvatim šta treba da radim. Oni to jako brzo izgovore, i odmah mi kažu da zovem sledećeg pacijenta.”
- J.N, 46 godina, iz Sombora, na severu Srbije: „Često ne razumem šta mi je doktor rekao, ali se stidim da ga pitam, i zato izbegavam doktore.”
- K.A, 45 godina, iz Niša, jug Srbije: „Neće da ti objasne šta nije u redu, samo ti napišu recept i to je sve.”

9.25 Siromaštvo, veoma rasprostranjeno u romskim zajednicama u Srbiji, faktor je koji povećava šanse od oboljevanja i takođe je prepreka u pristupu uslugama zdravstvene zaštite, jer Romkinje koje žive u siromaštvu ne mogu da sebi priušte plaćanje medicinskih usluga, kupovinu lekova, itd.

---

³³ Paragraf 388 državnog izveštaja za Srbiju. Dostupno na internetu na adresi: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/39sess.htm>.

- S.H, 36 godina, iz Beograda: „Tokom trudnoće nisam išla na redovne preglede, jer nisam mogla. Život nam je veoma težak, nemam nikakvih prihoda, a muž mi je alkoholičar.”
- L.L, 50 godina, iz Sombora: „Veoma sam bolesna ali nemam novca da idem kod lekara.”
- L.S, 44 godine, iz Niša: „Ne idem redovno na lekarske preglede i nemam novca za lekove koji su mi potrebni. Molila sam za pomoć u Centru za socijalni rad ‘Sveti Sava’ ali socijalna radnica mi je rekla da treba da prodam svoja dva zlatna prstena i onda kupim sebi lekove koji mi trebaju.”

9.26 Žene i deca su posebno ugroženi zdravstvenim komplikacijama u vreme porođaja i iako je naznačeno da su po zakonu³⁴ posebno zaštićena kategorija pri ostvarivanju tog prava javljaju se velike prepreke.

- S.O, 33 godine, Niš: „Tokom trudnoće nisam išla na preglede kod doktora iako imam izbeglički karton (i) zdravstveno osiguranje, doktori u Kliničkom centru nisu hteli da me prime ako ne platim za pregled. Nisam imala novca i sva tri puta sam se porodila kod kuće.”

---

³⁴ Član 7 Zakona o zdravstvenoj zaštiti.